

Илија Д. Јованов, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
ijovanov@pf.uns.ac.rs

ЏОН ЛОК И ПРАВО НА ОТПОР¹

Сажетак: Џон Лок је био велики мислилац, о чему сведоче дела која су посвећена расветљавању његових теорија. Једна од најзначајнијих, изложена у његовом главном делу, Две расправе о влади, је теорија о праву на отпор. Она је била помало револуционарне карактера тада, а у великој мери је и данас. Доминација правнојозицијивистичког схватања представља нејачију њој, по Локу, природној праву. Ипак, чињеница је да се у последње време отпор према установљеној власти појављује у већем броју држава и у различитим облицима, иако да идеја права на отпор постоји поново актуелна. У том смислу занимљиво је размотрији Локово становиште о том значајном питању и утврдити да ли је његова теорија о отпору примењива у савременим друштвима.

Кључне речи: Џон Лок, право на отпор, друштвени уговор, природни закон.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Последњих деценија приметан је изузетан развој природних наука, нарочито техничких. У свету у којем је коришћење рачунара постала свакодневница и нешто што се подразумева у свакој области људског живота, за друштвене науке, по природи ствари, нема пуно интересовања. Следствено томе, још је мања жеља за испитивањем појединих тема у филозофским размишљањима аутора који су живели у некој другој друштвеној стварности. Па ипак, они који управљају државом умеју понекад да се на њих позивају и да подсећају грађане на поједине теоријске појмове, мада ни сами не разумеју у потпуности њихово право значење. Два теоријска концепта се посебно истичу: правна држава и владавина права.

---

¹ Рад је део истраживања на пројекту „Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (ЕУ и Србија)” у 2015. години, чији је носилац Правни факултет Универзитета у Новом Саду. Руководилац пројекта је проф. др Драган Милков.

У оним малобројним ситуацијама када је велика неправда на помолу и када већина грађана осети да више није у могућности да је спречи, када закони постану толико рђави или се однос власти према народу у знатној мери погорша, тада друштвена заједница реагује на начин који није предвиђен позитивним правом и покушава да проблем реши ван институција предвиђених нормама. Ту се увек нађу и појединци који покушавају да зло које се надвило над судбином људи, искористе за своје себичне интересе. Властодржци, знајући да је само питање момента када ће тако нешто да се догоди, указују на наводно рушење правног поретка и угрожавања људских права и објављују решеност државе да се томе супротстави. Нижу се изјаве о намери за очувањем правне државе, владавине права и принципа законитости. Као да угрожавања људских права није постојало и раније, а маса се окупила из чисте забаве и разоноде.

Ако већ постоји позивање на теорију правне државе и владавине права, узимајући у обзир инсистирање на строго формалном елементу (принцип законитости), онда би било добро да се размотри мишљење аутора који је о томе потврдно писао, али се ипак упитао: колико човек може да трпи лош однос власти према њему, да ли може да побегне од своје природе, да ли ће се побунити, и да ли је такво поступање очекивано, те донекле оправдано. Данас су нормотворци искључили право на отпор из правних прописа, но да ли то спречава грађане да се на њега позивају, тј. да ли је идеја природног закона и природних права још увек жива и актуелна? Џон Лок је сва своја дела, осим једног, написао под псеудонимом. То је урадио из разлога јер је писао у проблематичном времену, и још важније, у корист народа на теме које тадашњим владарима нису биле омиљене. С обзиром на то да је био окренут прагми, намеће се питање да ли народ може и данас да се послужи његовим мишљењем, као што се они који владају служе теоријама које њима одговарају?

Лок је, дакле, писао и о принципу законитости и о праву на отпор. Како помирити наизглед непомирљиво, могуће је разумети само ако се испитају ствари од почетка: природног стања човека, преко заснивања заједнице и разлога увођења владе, па све до њеног распада и отпора грађана.

ПРИРОДНО СТАЊЕ КОД ЏОНА ЛОКА

За правилно разумевање политичке власти неопходно је да се изведе њено порекло из њеног извора. То подразумева разматрање положаја људи у природном стању, у којем они остају све док властитом сагласношћу не постану чланови политичког друштва.² По Локу то је стање савршене сло-

---

² Да ли су људи икада живели у природном стању више код Џон Лок, *Две расправе о влади*, превели Коста Чавошки и Назифа Савчић, Београд 2002, 242-243.

боде, у којем људи одређују своје радње и располажу својим поседима и личностима, самостално и без допуштења неког другог, али у складу са природним законом. Како је природа свим бићима исте врсте дала једнаке способности, сви треба да су међусобно равноправни без подређивања или покорности.³ Лок, додуше, истиче да године старости, врлине, заслуге и сл. могу једне да издигну у односу на друге, али је то ипак у складу са једнакошћу свих људи са становишта власти једних над другима. Другачије речено, постоји једнако право сваког да има своју природну слободу, а не да буде подређен нечијој власти или вољи.⁴

Стање савршене слободе, наравно, није стање самовоље. Природно стање има и природни закон, чије је оличење ум који учи све људе да нико не треба да наноси зло туђем животу, слободи или поседу.⁵ Али, ако је човек толико слободан у природном стању, ако је апсолутни господар своје личности и иметка, зашто би себе подредио господству неке друге власти? Разлог је чињеница да је уживање права и слобода веома несигурно и подложно нападу других. Већина се не придржава природног закона и принципа правичности, па очување својине постаје веома неизвесно.⁶ Будући да људи имају склоност да пре посегну неправедно за плодовима туђег рада него што ће се помучити да их обезбеде за себе, потреба да се сачува имовина стечена поштеним трудом приморава свакога да ступа у друштво како би узајамним помагањем и заједничким снагама сачували личну својину над добрима која доприносе удобном и срећном животу.⁷

Како су сви рођени са једнаким правом на уживање привилегија природног закона, свако има по природи власт да очува властиту својину, тј.

³ Исто, 237. Бит свега онога чему стремимо јесте да сваки човек ужива иста права која су дата другима. Џон Лок, *Писмо о толеранцији*, у *Две расправе о влади*, превели Коста Чавошки и Назифа Савчић, Београд 2002, 396. Такође видети Гордана Вукадиновић, Радивој Степанов, *Увод у филозофију њрава*, Нови Сад 2004, 51.

⁴ Ц. Лок, *Две расправе о влади*, 263.

⁵ Исто, 238. Лок у том смислу посебно истиче и питање религије. „...ниједна приватна особа нема никакво право да на било који начин оштети другу особу у његовим грађанским уживањима зато што она припада другој цркви или религији.” Ц. Лок, *Писмо о толеранцији*, 374-375. И даље: „Нико, стога, *in fine*, ни поједине особе, ни цркве, па чак ни државе, нема никакво право да међусобно угрожава грађанска права и материјална добра под изговором религије.” Исто, 376. Ово инсистирање на верској толеранцији саставни је део Локовог учења о ограниченој влади, која треба да дела у складу са својом сврхом, тј. да не задира у сферу природних и неотуђивих права већ само да обезбеди њихово несметано уживање.

⁶ Ц. Лок, *Две расправе о влади*, 298.

⁷ Ц. Лок, *Писмо о толеранцији*, 390-391. На овом месту се Лок у одређеној мери приближио мишљењу Хобса, и од првобитног стања у којем ум казује да никоме не треба да се наноси зло, признаје да најосновнија страст код човека, тежња за самоочувањем, може да превлада.

свој живот, слободу и имовину.⁸ Зато уколико неко ипак покуша другоме да одузме слободу, ако посегне да стави другог под своју апсолутну власт, онда себе ставља у стање рата. Избегавање једног таквог стања, у којем нема друге апелације за задовољење сем Богу, значајан је разлог зашто су људи ушли у друштво и напустили природно стање. Јер када престане стање рата, на располагању је жалба због нанете штете; где нема такве жалбе, као што је то случај у природном стању због недостатка позитивних закона и судија, стање рата поново започиње са правом оштећеног да уништи другу страну. Када постоји власт на земљи преко које се може добити задовољење, онда је стање рата искључено.⁹

Дакле, никакво политичко друштво не може да настане где нема власти која би очувала својину и постоји само тамо где се свако одрекао природне власти да сам кажњава прекршиоца и предао је у руке закону који је успоставила заједница. Тако заједница постаје судија, непристрасан и једнак за све чланове друштва, а држава доноси законе и кажњава сваку повреду у циљу очувања својине свих припадника тог друштва.¹⁰ То изводи људе из природног стања и уводи их у стање државе, успостављањем судије на земљи (законодавца или некога кога он одреди) са влашћу да решава спорове и да даје задовољење након учињене штете. Сврха грађанског друштва је да се исправе непогодности природног стања које произлазе из чињенице да је свако судија у својој ствари, и то преко успостављања власти којој свако може да се обрати поводом неке штете која му је нанета.¹¹ Будући да је циљ и мера власти човека у природном стању очување свих, сада та власт, коју има сваки човек у природном стању и коју препушта друштву, не може да има било какав други циљ када је у рукама владоца, сем очувања чланова тог друштва. Стога она не може да буде арбитражна, већ је то овлашћење да се доносе такви закони који ће се старати о зашти-

---

⁸ Овде Лок даје проширену дефиницију својине коју потврђује на још неколико места, нпр. стр. 298. и 325. Лок, међутим, користи и уже одређење појма својине. Више о томе Коста Чавошки, предговор у *Две расправе о влади*, 3-37.

⁹ Џ. Лок, *Две расправе о влади*, 244-246.

¹⁰ „Држава је, по мени, заједница људи конституисана само због постизања, очувања и унапређења њихових сопствених грађанских интереса. Грађански интереси су живот, слобода, здравље и одсуство телесних болова, као и поседовање спољашњих ствари као што су новац, земља, куће, намештај и слично.” Овде Лок под термином „грађански интереси” заправо подразумева исто оно што на другим местима наводи под појмом „својина”. Џ. Лок, *Писмо о толеранцији*, 370.

¹¹ Џ. Лок, *Две расправе о влади*, 278-279. На овом месту значајно је споменути и Локову теорију о подели власти, коју је формулисао готово пола века пре чувеног Монтеѕкјеа, више о томе Александар Мартиновић, „Начело поделе власти у троуглу политичке филозофије, правне теорије и позитивног законодавства”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2006, 301-311.

ти целине. И таква власт има свој корен само у уговору и узајамној сагласности оних који сачињавају заједницу.¹²

Мисао коју Лок више пута изричито понавља гласи да је циљ грађанске владе очување својине и да ниједан човек у грађанском друштву не може да буде изузет од закона.¹³ То се односи и на владара, јер ако прекорачи овлашћења која су му дата законом, врши власт изван права и заводи тиранију.¹⁴ Први и основни природни закон који треба да влада чак и самим законодавним телом јесте очување друштва и сваког појединца у њему. Стога природно правило важи као вечно за све људе и све законодавце.¹⁵ Лок велику пажњу посвећује оправдању постојања закона у друштву, који није толико ограничавање колико усмеравање ка одговарајућим интересима, те не прописује ништа друго до оно што је за опште добро. Зато, ма колико могао да погреши, циљ закона није да укине или ограничи, већ

¹² Исто, 324. Коштуница наводи да обавеза покорвања влади, према Локу, ипак не произлази из сагласности, већ зависи од природе владе. Ако је влада праведна, припадници друштва дужни су јој покорност; у супротном, ништа их не обавезује на покорност и имају право да устану против такве владе. Више о томе Војислав Коштуница, „Џон Лок и идеја владе која почива на сагласности”, *Филозофске студије XIV*, Београд 1982, 35-57. Такође Чавошки истиче да нема друштвеног уговора између владе и народа. Једном када се влада установи, Лок је веровао да ће упркос разликама ипак увек бити довољно заједничких интереса који би чинили садржину општег добра. Међутим, у тој вери истоветности општих и појединачних интереса огледа се значајна слабост Локове либералне политичке теорије. Он се није упуштао у ово питање, већ је само настојао да ближе одреди однос између народа и владе. Коста Чавошки, „Политичка филозофија Џона Лока”, *Филозофске студије V*, Београд 1974, 209-210. О питању сагласности у политичкој филозофији Џона Лока више видети John Dunn, „Consent in the Political Theory of John Locke”, *The Historical Journal*, Cambridge University Press, Vol. 10, No. 2, 1967, 153-182.

¹³ Џ. Лок, *Две расправе о влади*, 282. „Дужност је грађанског владара да непристрасним провођењем једнаких закона свим људима уопште, и сваком свом поданику понаособ, осигура правично поседовање ствари које припадају овом животу. Уколико било ко допушта себи слободу да крши законе опште правде и правичности који су успостављени због очувања ових ствари, његову дрскост треба зауставити страхом од казне...” Џ. Лок, *Писмо о толеранцији*, 370.

¹⁴ Џ. Лок, *Две расправе о влади*, 338-339.

¹⁵ Лок је истицао два основна разлога моралне обавезности природног закона: то што проистиче из више, божанске воље и што одговара човековој природи као божјем делу. Тако Лок у есејима о природном закону од 1664. године одређује природни закон као скуп заповести које потичу из божје воље и које су, захваљујући томе, правичне и обавезујуће. Овиме је Лок дао предност волунтаристичкој идеји природног права, мада то не значи да је сасвим одбацио и другу могућност која иде ка рационалној теорији. Управо због тог сталног колебања између волунтаристичке и рационалистичке идеје права, Лок није успео да питање епистемолошког статуса природног права и његову обавезност реши на јединствен начин, у чему се, између осталог, огледа његова недоследност. Упркос томе, на несумњив начин одредио је основну сврху природног закона, а то је заштита својине. Више о томе К. Чавошки, „Политичка филозофија Џона Лока”, 119-135.

да очува и увећа слободу, јер тамо где нема закона нема ни слободе. Слобода значи бити слободан од ограничења и насиља других, што није могуће где нема закона. Та слобода од арбитрарне власти је нераскидива од човековог одржања.¹⁶

ТИРАНИЈА, РАСПАД ВЛАДЕ И ПРАВО НА ОТПОР

Према томе, када закон престане, тиранија настане. Да ли онда постоји могућност да се појединац одупре заповестима власти ако сматра да је оштећен? Не, јер би то уздрмало и уништило све политичке заједнице и уместо владе и поретка настали би анархија и пометња. Осим тога, тамо где се путем закона повређеној страни може помоћи, а њена штета надокнадити, нема изговора за силу. Она једино може да се употреби ако је човек спречен да се позове на закон. Искључиво тада он се налази у стању рата и пружање отпора постаје законито. Чак и ако дође до тога да владалац, који је учинио незаконите акте, осујети средства која постоје за апелацију, право отпора, у тим очигледним поступцима тираније, ипак неће одједном да поколеба владу. Уколико такве неправилности не досежу даље од појединачних случајева, немогуће је да један или неколицина оштећених поремете владу тамо где се мноштво људи за то не интересује. Али ако је неки од тих незаконитих аката допрео до већине народа, или ако су се зло и угњетавање намерили само на малобројне, али тако да ће попут преседана потенцијално угрозити све, како се онда људи могу спречити да се одупру незаконитој сили која је против њих употребљена?¹⁷ То је неугодност која прати све владе, када је владари доведу до таквог стања да их у већини случајева њихов народ сумњичи.¹⁸

У настојању да пружи својеврсно оправдање праву на отпор, Лок истиче да, премда у држави може да постоји само једна врховна власт (зако-

---

¹⁶ Џ. Лок, *Две расправе о влади*, 264.

¹⁷ В. Коштуница, нав. дело, 45. На овом месту Лок установљава доктрину о праву на побуну као колективно право, док наизглед појединцу не оставља простор да се буну против воље већине. Неки аутори то виде као основ за критику, јер се стварањем друштва занемарују индивидуална права и све је подређено заједници и мишљењу већине. Тако *Bernard Wishy* поставља питање како је могуће да је таква тотална моћ дата већини од стране човека који је нападао божанско право краљева? Шта је погрешно код Лока, по мишљењу овог аутора, јесте његова презумпција идентичности јавних и приватних интереса и његова немогућност да се ухвати у коштац са владавином већине реалистично и целовито као што је учинио са божанским правом. Лок нам оставља одбијање права на индивидуалну побуну против већине, али не и револуције људи против неправедних владара. *Bernard Wishy*, „John Locke and the Spirit of '76”, *Political Science Quarterly*, The Academy of Political Science 1958, 413-425.

¹⁸ Џ. Лок, *Две расправе о влади*, 338-343.

нодавна власт према којој су све остале потчињене), то је ипак само поверена власт да би деловала за одређене циљеве. Врховна власт и даље остаје у народу, који може да уклони или замени законодавно тело када нађе да је законодавни акт супротан датим овлашћењима. Ако је циљ занемарен, овлашћење мора бити одузето, а власт пренета у руке оних који су је и дали. Зато заједница непрестано задржава врховну власт да би сачувала себе од напада и злих намера било кога, па и свог законодавца када крњи непромењиви закон самоочувања људи, због којег су они и ступили у заједницу. Но, ипак, ту власт народ не може да узме док се влада не распадне.¹⁹

Влада може да се распадне када се донети закони не извршавају. Закони не постоје ради самих себе, већ да би својим извршавањем одржавали сваки део политичког тела на одговарајућем месту и у одређеној функцији. Када то потпуно затаји влада нестаје, а народ постаје збркана гомила без поретка или повезаности. У том случају, народ има слободу да се о себи стара успостављањем новог законодавног тела, јер друштво никада не може туђом грешком да изгуби урођено и изворно право које има да би очувало себе.²⁰ Али, Лок овде говори да могућност избора других представника у одређеном временском интервалу није довољно средство за избегавање тираније. „Рећи људима да могу да се побрину за себе успостављањем новог законодавног тела, када је због угњетавања, лукавства или изручивања страниј сили њихово старо законодавно тело пропало, само значи рећи им да могу да ишчекују помоћ када је сувише касно и када је зло надмашило лек. У ствари, ово није ништа друго него када им се прво нареди да буду робови, а потом се преузме брига о њиховој слободи... Ако је само тако, ово је пре ругање него помоћ; и људи никад не могу да буду сигурни од тираније уколико нема никаквих средстава да се она избегне, пре него што су савршено под њом; и због тога они имају не само право да се ослободе ње већ и да је спрече.”²¹

Ипак, примарни разлог распада владе јесте делање супротно добијеним овлашћењима. Ако неко покуша да досегне за туђом својином или постави себе или неког другог за арбитрарног управљача над животима, слободама и иметком народа, он постаје бедан, а „онда величај његове владаре онолико колико ћеш то учинити за синове Јупитера, допусти да буду свети и божански, да потичу од Бога или да их је он овластио, огласи да представљају онога или оно што ти је по вољи, и тада ће се исто догодити. Народ са којим се уопште лоше поступа и супротно праву биће тада спре-

¹⁹ Исто, 312. и даље.

²⁰ И на овом месту Лок говори о урођеном и изворном праву друштва, а не појединаца.

²¹ Џ. Лок, *Две расправе о влади*, 348.

ман да себи олакша бреме које га тешко притискује.”²² Лок и на овом месту истиче да такав одговор не настаје одмах након погрешног вођења општих послова, јер народ без противљења подноси многе неправде и неугодне законе. Али уколико је приметан дуги низ злоупотреба, онда не треба да чуди што ће људи покушати да предају владу онима који могу да осигурају циљеве због којих је она првобитно била успостављена. Доктрина о највишој власти у рукама народа, који може успостављањем новог законодавног тела да казни претходно јер је радило супротно добијеним овлашћењима, по Локу је најбоља заштита против побуне. Он још једанпут истиче да је у питању један немио догађај, да они који то чине урушавају власт коју је народ успоставио и која је заснована на законима. Побуна је стање силе без овлашћења и представља разарање власти и увођење стања рата. Али побуну истински спроводи тиранин, који супротно позитивним законима и природном правилу врши власт, а супротстављање народа заправо представља најбољи начин да се она спречи. Напослетку, ако народ не сме да буде разрешен послушности у случају вршења незаконитих напада на његову својину, ако се ова доктрина забрањује, пошто је тако погубна за мир у свету, онда исто тако може да се каже да поштени људи не смеју да се супротставе разбојницима, јер би то могло да изазове нереде и сукобе.²³ „Ако ради мира недужан поштен човек мора мирно да препусти све што има ономе који жели да на то стави насилничке руке, онда бих волео да се размотри какав ће то мир владати у свету када се он састоји једино од насиља и пљачке и који једино треба да се одржава ради користи разбојника и угњетача.”²⁴

Циљ владе је добро људи. Ко год употребљава силу без права ставља себе у стање рата, а у таквом стању су све раније везе прекинуте и свако има право да брани себе и да се супротстави нападачу. Ово је тако очигледно да је и сам Баркли (*Barclay*), кога Лок наводи као типичног представника теорије о апсолутној власти краљева, био приморан да призна да у неким случајевима народ може законито да пружи отпор краљу и то у поглављу у којем настоји да покаже како божански закон спречава народ да се дигне на било коју врсту побуне. И шта је боље – да народ увек треба да буде изложен неограниченој вољи тираније или да владари понекад треба да буду изложени противљењу када почну прекомерно да се користе својом влашћу? Лок поново инсистира да народ није спреман да се покре-

---

²² Исто, 350. „Правичне и умерене владе свугде су мирне и сигурне, али угњетавање подстиче превирање и нагони људе на борбу да би се ослободили од тешког и тиранијског јарма.” Џ. Лок, *Писмо о толеранцији*, 395.

²³ Лок под незаконитошћу подразумева не само понашање супротно законима које је донео законодавац, већ и понашање супротно природном закону.

²⁴ Џ. Лок, *Две расправе о влади*, 352.

не док зло не постане опште, док рђаве намере владе не постану уочљиве за већи део народа. Њега не покрећу примери појединачне неправде или угњетавања несрећног човека ту и тамо. Истини за вољу, понос и славољубље појединаца понекад су изазивали велике неред у државама, а немирни дух је с времена на време показивао рушилачке амбиције. Но, да ли је зло чешће започињало у бунтовности народа и тежњи да се збаци законита власт или у дрскости владалаца и настојањима да се задобије и врши арбитражна власт над народом?

Најзад, ко ће бити судија о томе да ли влада ради противно свом овлашћењу? Народ, јер ко процењује да ли његов повереник ради правилно него онај који га је одаслао и који мора да располаже влашћу да га се одрекне када пренебрегне своје овлашћење.²⁵ Међутим, у *Писму о толеранцији* Лок следи један другачији ток мисли. Када владар нареди нешто што се чини незаконито савести појединца, овај треба да се уздржи од радње коју сматра незаконитом и да издржи казну која је у његовом случају незаконита. Приватни суд човека о закону који се тиче политичких проблема и општег добра не искључује обавезност тог закона нити доводи до обуставе његовог важења. Али шта настаје када владар поверује да има право да доноси рђаве законе и да су они за опште добро док његови поданици верују у супротно? Ко ће бити судија између њих? За разлику од става да је то народ, Лок сада одговара да је то само Бог. Иако је у *Две расправе о влади* изнео мишљење да је врховна власт законодавца само поверена, те да народ има стварну врховну власт, у *Писму о толеранцији* тврди да не постоји на земљи судија између врховног владара и народа и да ће Бог судњег дана сваком подарити према заслугама. Шта преостаје да се уради у међувремену? Основна и главна брига сваког човека треба да буде његова сопствена душа на првом месту, а на другом месту општи мир, мада су ретки они који ће помислити да мир влада тамо где је очито да је све уништено.²⁶ Ипак, говорећи о вођама цркве који су покретани похлепом користили неумерену амбицију владара да јеретичаре лише имовине, Лок наводи да се од људи које муче лоши услови у којима раде и који се супротно законима правичности лишавају добара која су стекли поштем радом, не може очекивати ништа друго него да на крају помисле да је законито силом одговорити на силу и да одбране своја природна права оружјем колико је то у њиховој моћи. Да су се ствари уобичајено одвијале на овај начин, историја нам очигледно показује, а и да ће то бити случај и касније, такође је очигледно.²⁷

²⁵ Исто, 360.

²⁶ Ц. Лок, *Писмо о толеранцији*, 391-392.

²⁷ Исто, 397-398. Такође видети John Marshall, *John Locke: Resistance, Religion and Responsibility*, Cambridge University Press, 1994.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Џон Лок је био веома обазрив мислилац. Његово дело *Две расправе о влади* сматра се револуционарним у погледу учвршћивања теорије о подељеној и ограниченој власти, законитости и принципа права на отпор. Недостаци попут недовољне логичке доследности, континуитета у развоју мисли (имајући у виду донекле различита схватања природног закона у његовим раним и зрелим делима), а посебно непостојање жеље да до краја разјасни поједине ставове, на крају оставља пажљивог читаоца помало разочараног. У Локовим делима приметне су кривине и обрти, непрецизности, па чак и контрадикторности. Он је имао дивљења вредну знатижељу о алтернативама које, чини се, није успео у потпуности да контролише у филозофској аргументацији. Али можда се у расправама о томе данас постављају превисоки критеријуми. Мало је аутора током развоја правно-филозофске и политичке мисли који су имали моћи да створе целовит и непротивречан систем појмова и закона. А чак и када су били успешни, много тога је остало непримењиво, јер теорија која инсистира искључиво на логичкој доследности пре или касније се у потпуности удаљава од друштвене стварности. Лок је ишао супротним путем; излажући теоријске ставове увек је водио рачуна о ономе што је друштвено оствариво у датом моменту. Зато његова разматрања не иду до краја, већ само докле је то практично потребно. Таква склоност једног теоретичара и филозофа да пише за сврху практичне примене, па чак и по цену да не буде у потпуности оригиналан (пре Лока раскид са традиционалном филозофијом много доследније су извршили Макијавели и Хобс), чини се да представља један посебан квалитет.

Креаторима савремене политичке стварности изгледа недостаје много квалитета. Чини се да немају довољно знања, умећа, вештине да се изборе са свим потешкоћама, или су оне толико бремените да једноставно и није могуће пронаћи нека добра нова решења. И Лок је писао у веома проблематичном времену, подстицао је рестаурацију краља Виљема, а ипак учествовао да у одређеним околностима може да дође до отвореног отпора грађана према установљеној власти. Данас се државници позивају искључиво на принципе правног позитивизма и држе да свако испољавање незадовољства народа према њима мимо редовних избора представља нарушавање основних принципа правне државе и води ка распаду државе. Тако су грађани који су указивали на повреде права путем протеста, од стране британског премијера 2011. године називани бандом, хулиганима, лоповима, једном речју „опасном класом”, у односу на коју је држава објавила немилосрдни рат. При том се није водило рачуна да је конкретни догађај који је довео до изласка на улице само врх леденог брега и није се искрено прома-

трало који су суштински узроци незадовољства народа. Лок, колико год да је истицао принцип законитости, ипак је скретао пажњу на могућност да грађани, када дођу до краја пута и схвате да више немају куд, реагују насиљем и смене неподношљиву власт. То ће се десити не након малих повреда права, већ када се системски ради лоше и када је народ толико понижен да више не може да издржи. Изгледа да је Лок био у праву, јер догађаји који су се десили у арапском свету, затим у Шпанији и Грчкој, показују да људи могу да трпе, али ће напослетку показати отпор према управљачима који су прекршили основни договор направљен приликом стварања друштвене заједнице и угрозили остваривање природног закона.

Лок не прихвата да је законодавна власт суверена, тј. правно неограничена. Она не може да доноси било какве прописе, јер ако иде против природног закона самоочувања људи, они имају право на отпор таквој влади. Лок даље наводи да је у народу врховна власт, али ни заједница није суверена јер не може против природног закона. Из тога произлази да највиша власт, заправо, припада природном закону, а право на отпор је његов саставни део и народ може да га оствари позивањем на основно природно право на очување својине. У том контексту је и ограничење суверености народа данас, јер не постоји право на отпор као правно правило, а народ своју врховну власт може да испољи само једном у неколико година приликом избора (уз изузетак у виду референдума). С тога право на отпор остаје део природног закона и ма колико у савременим околностима било на први поглед превазиђено или непримерено позивање на природно право, остваривање вредности које чине његову садржину била је и остала морална обавеза оних који владају. А моралност у праву изнова почиње да побуђује пажњу и као да се поново долази до ваљане аргументације коју потврђује пракса: да слепо поштовање правних норми може једну друштвену заједницу веома лако да одведе до руба пропасти. Зато позивање на моралност у циљу очувања основних права грађана, којима они могу себи да обезбеде достојан живот, постаје све гласније. Та основна права могу да буду део природног закона, божјег закона, писаног права, на крају није толико ни важно. Битно је да се она остварују и да власт промени свој став према народу, те да тежи да сваком појединцу обезбеди минимум достојанства. Наравно, питање односа појединца и заједнице ни Лок није до краја разрешио. Тврдио је да када је једном установљена, заједница не зависи од гласа сваког појединца, већ се одлуке доносе већином. Несумњиво је да у таквом поретку појединци могу да се нађу у неприлици да трпе неправду. Али у поменутих догађајима очигледно је да је она дошла до већине народа. Иако фактички није могуће да већина окупира тргове и јавне форуме, присутност представника готово свих слојева грађана наводи на закључак да је маса легитимно представљала целину народа.

Лок право на отпор не утврђује као позитивно право, већ као изворно природно право. Колико год неко желео да то сакрије, изгледа да ипак у томе има истине. Локова теорија отпора примењива је и данас јер се он њоме није бавио са чисто теоријског аспекта, настојећи да изведе то право потпуно логички до краја, већ са циљем да га приближи народу и да управљаче упозори: иако не оправдава отпор према њима, неминовно је да до тога дође у случају великих неправди. И баш зато што је његова теорија таква, са свим наводним недостацима, она је поново актуелна. Ни данас нико не оправдава насиље грађана на улицама, али када постоји владајући став да је недопустив криминалитет да се запали неколико аутомобила или опљачка неколико продавница, док је убиство младог човека под сумњивим и неразјашњеним околностима тривијално, народ се ставља у позицију да учини неку радикалну промену. Избори сами по себи нису довољни јер постоји значајна могућност манипулације, о чему је још и Лок говорио. Он је, такође, приметио да је немогуће искључити право на отпор, па макар оно не било позитивноправно одређено, јер је у складу са људском природом да се побуни против неправде. Зато је настојао да га уобличи и на неки начин усмери, да не би дошло до разарања заједнице и да народ не буде покретан мржњом према онима који су га угњетавали, већ са жељом да промени нешто на боље. И зато та његова теорија о отпору није деструктивна за државу, како би многи помислили у први мах, већ је усмерена на очување заједнице и повећање легитимитета оних који њоме управљају.

*Ilija D. Jovanov, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
ijovanov@pf.uns.ac.rs*

John Locke and the Right to Resistance

Abstract: *John Locke was a great thinker and many works have been devoted to clear up his theories. One of the most significant, stated in his principal work, Two Treatises of Government, is the theory of the right to resistance. It was a bit revolutionary then, and to a large extent it is today. Domination of legal positivism is negation of that, by Locke, natural right. However, the fact is that in recent times the resistance to the established power occurs in a number of countries and in different forms, so that the idea of the right to resistance becomes live question again. In this regard it is interesting to consider Locke's viewpoint on this important issue and to determine whether his theory on the resistance is applicable in modern societies.*

Key words: *John Locke, Right to Resistance, Social Contract, Natural Law.*

Датум пријема рада: 10.12.2015.